

La Universitat de Barcelona i la lliure difusió del coneixement

(Aprovat per la Comissió de Política Científica el 17 de setembre de 2007)
(Presentat a aprovació de Consell de Govern el 18 de febrer de 2008)

Sumari

1	Introducció	2
2	Antecedents	2
3	Declaracions institucionals i altres documents de suport	3
3.1	Les primeres declaracions	3
3.2	Declaració de Berlín.....	3
3.3	Comissió Europea.....	4
3.4	Altres organitzacions.....	4
4	Les agències i institucions de recerca i el lliure accés.....	5
5	Propostes d'actuació a la Universitat de Barcelona.....	5
5.1	Compromís institucional.....	5
5.2	Difusió i promoció del model de lliure accés.....	6
5.3	Disposar de plataformes per difondre continguts	6
5.4	Programari lliure.....	6

1 Introducció

El moviment pel lliure accés de la informació científica o *open access* (OA) —així és com es coneix en l'àmbit anglosaxó— vol aconseguir que la gran majoria de treballs de recerca de totes les disciplines siguin accessibles gratuïtament a Internet. El moviment es basa en la idea que els resultats de la recerca finançada amb diners públics han de ser de domini públic.

Es tracta d'un assumpte de notable interès al qual estan prestant molta atenció la majoria de les universitats i també els organismes i les institucions de recerca. Especialment rellevants són les recomanacions que durant els darrers mesos ha fet la Comissió Europea, en què es destaca la importància d'establir estratègies i polítiques que afavoreixin models sostenibles per a l'accés obert a la producció científica dels països membres.

Cal tenir present que la lliure difusió del coneixement no és incompatible amb les activitats de transferència, ni amb la comercialització dels resultats de la investigació. Són qüestions independents. Els grans centres de recerca disposen de polítiques molt actives quant a la lliure difusió del coneixement i mantenen alts nivells de transferència de la seva investigació.

L'objectiu d'aquest document és disposar d'uns criteris institucionals sobre les qüestions referents a la lliure difusió del coneixement que ha estat generat per la Universitat de Barcelona i pels membres de la comunitat universitària, en la línia del que estan fent la majoria d'universitats i de grans centres de recerca d'arreu del món.

El document fa un repàs als antecedents de l'*open access* (apt. 2), a les declaracions i els manifestos a favor (apt. 3) i a la situació en organismes de recerca (apt. 4). Finalment, es detallen un seguit d'actuacions que la Universitat de Barcelona hauria de dur a terme (apt. 5).

2 Antecedents

Com dèiem, el moviment per la lliure difusió del coneixement preconitza l'accés permanent, gratuït i lliure de restriccions dels continguts científics i acadèmics, amb l'objectiu d'afavorir la recerca científica. El paradigma general en què s'insereix aquest moviment és el que alguns autors denominen «coneixement lliure» i que inclou altres àmbits com ara el del programari lliure, les creacions compartides de documents (tipus viquipèdia, blogs, etc.).

Un dels seus principals arguments es basa en la constatació d'una paradoxa: l'edició científicotècnica es nodreix dels textos de l'investigador, de les seves investigacions finançades en la majoria dels casos per organitzacions públiques, de les revisions que fan altres col·legues (avaluació d'experts i, en canvi, aquest mateix investigador que alimenta el sistema està obligat a pagar una plusvàlua que s'enduu l'editor quan vol accedir al contingut d'una revista científica. Si a això hi afegim que una gran part de la recerca científica està sufragada per fons públics i que el benefici se l'emporten empreses privades, llavors la paradoxa, als ulls dels defensors del lliure accés, s'engrandeix. Des del punt de vista dels editors, no obstant això, es tracta d'un model no sostenible i que no té les garanties ni els criteris de qualitat que s'apliquen a les seves publicacions.

Les formes de difusió en lliure accés són, fonamentalment, dues:

— Publicació en revistes de lliure accés (via «daurada»)

En alguns casos, com per exemple, les que procedeixen de BioMed Central, cal que els autors abonin la publicació.

— Arxivatge en dipòsits digitals (via «verda»)

Els autors penen els *preprints* o *postprints* dels seus articles en dipòsits digitals. És important ressenyar que la gran majoria de les revistes científiques permeten que els autors puguin dipositar una còpia dels treballs publicats en dipòsits digitals (alguns dels més coneguts són arXiv.org per a la física o RePec per a l'economia) o en els seus webs personals.

3 Declaracions institucionals i altres documents de suport

3.1 Les primeres declaracions

Un dels primers documents destacables va ser la carta oberta als editors científics promoguda per la Public Library of Science (PLOS) el 2001 (<http://www.plos.org/about/letter.html>). La van signar més de 30.000 científics que sol·licitaven als editors acadèmics que deixessin els articles en accés obert a partir dels sis mesos de publicació i que demanava als investigadors que no publicuessin en aquelles revistes que no subscriuissin la declaració. L'impacte real d'aquest text ha estat més aviat teòric que no pas pràctic.

També s'ha de fer esment de la Budapest Open Access Initiative (2002), (<http://www.soros.org/openaccess/index.shtml>) i de la Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003) (<http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>). La primera defineix per primera vegada l'*open access* com el lliure accés a través d'Internet a la literatura científica respectant les lleis de copyright existents, encara que s'advoca perquè siguin els autors o les institucions els qui retinguin els drets de copyright. En la segona, a més, s'esmenta l'arxiu immediat dels treballs per facilitar aquest accés en obert.

3.2 Declaració de Berlín

La Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities (2003) (<http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin>) posa de manifest les grans possibilitats que brinda Internet en la difusió del coneixement, avala el paradigma de l'*open access* i recull els termes de les dues declaracions anteriors. Fins ara l'han signada 248 institucions de diferents països d'arreu del món, de les quals 21 són espanyoles (quinze universitats, cinc de les quals catalanes, el CSIC, etc.). La llista d'adhesions es pot consultar a: <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/signatories.html>

Signar la declaració implica posicionar-se a favor del lliure accés al coneixement científic i comporta alhora un cert compromís per tal de fomentar l'accés obert, cosa que demana fonamentalment:

— Implementar una política que requereixi el dipòsit d'una còpia dels articles publicats a tots els investigadors en un dipòsit digital obert.

— Encoratjar els investigadors a publicar en revistes d'accés obert i oferir-los ajut i suport.

3.3 Comissió Europea

Al principi de 2007, els experts de l'European Research Advisory Board van publicar un informe titulat *Scientific publication: policy on open access* (http://ec.europa.eu/research/science-society/pdf/scientific-publication-study_en.pdf) en què demanen que els resultats de la recerca finançada amb fons públics siguin de lliure accés en un termini breu.

Paral·lelament, diverses organitzacions de l'àmbit de la recerca i de l'educació superior (DEFF, JISC, SPARC i SURF) van promoure la *Petition for guaranteed public acces to publicly-funded research results* (<http://www.ec-petition.eu/>) per tal de comprometre la UE en el que s'indica en el títol mateix de la petició i van aconseguir el suport de diverses conferències de rectors europeus (Itàlia, Noruega, Portugal, Finlàndia, etc.), de l'Associació Europea d'Universitats (EUA), de les agències i els instituts de recerca nacionals més importants (Wellcome Trust, Max Planck, CERN, CNRS, etc.) i d'un gran nombre d'universitats.

Això va comportar que la Comissió Europea aprovés el document *Comunicació de la Comissió Europea sobre la informació científica en l'era digital: accés, difusió i preservació* [COM (2007) 56 (prov)], que recull les dues peticions anteriors i les situa plenament en l'àmbit de la política institucional.

Els objectius d'aquest document són assenyalar la importància de l'accés i la difusió de la informació científica, així com la preservació d'aquesta i, alhora, impulsar un programa d'actuacions per assolir-ho.

Al final del document s'assenyalen tot un seguit d'accions i línies estratègiques que es duran a terme a escala europea:

- La Comissió Europea procurarà que totes les dades i els resultats de la recerca finançada públicament siguin, en principi, accessibles per a tothom. És per això que, dins del 7è PM s'intentaran atendre els costos derivats de la publicació en revistes de lliure accés.
- És necessari disposar d'estratègies clares per a la preservació digital de la informació científica.
- Cal establir polítiques de coordinació i debat amb els agents implicats en la comunicació científica (en especial, amb els editors).

3.4 Altres organitzacions

— European Research Council:

Va aprovar el 17/12/2007 un document de suport a l'*open access* sota el títol *ERC Scientific Council Guidelines for Open Access* (http://erc.europa.eu/pdf/ScC_Guidelines_Open_Access_revised_Dec07_FINAL.pdf).

— Associació Europea d'Universitats (EUA):

Va crear el 2007 un grup de treball dedicat a l'*open access* que ha aprovat un text amb un seguit de recomanacions per afavorir la difusió en obert dels continguts provinents de la recerca científica i acadèmica (creació de dipòsits digitals, incentivació del dipòsit dels resultats de la investigació, conscienciació de la importància de l'*open access*, etc.). Aquest document ha de ser sotmès a aprovació en el plenari de l'EUA que tindrà lloc a Barcelona del 27 al 29 de març de 2008.

4 Les agències i institucions de recerca i el lliure accés

Els instituts i les agències de recerca més importants disposen de polítiques de suport a l'*open access*. Acostumen a tenir programes específics, i destinen així mateix una part del seu pressupost (1-2 %) a donar suport a aquests objectius (abonant la publicació en revistes de lliure accés, per exemple).

Així, entre d'altres, la Max Planck Society disposa d'un programa d'actuacions distribuïdes en cinc àmbits (arxiu de publicacions, subscripcions, dades de recerca, plataforma d'edició i comunicació). Van ser els organitzadors de la Conferència de Berlín, de la qual va sorgir la declaració amb el mateix nom.

El Wellcome Trust obliga tots els científics que han estat subvencionats a dipositar el resultat de les seves investigacions en dipòsits d'accés obert. Aquesta institució considera que la màxima difusió de la recerca ajuda a millorar-ne la qualitat. Un altre motiu per donar suport al lliure accés és que facilita la preservació. Estan arribant a acords amb els editors per tal que els investigadors puguin complir els requeriments de l'agència.

Als Estats Units està pendent d'aprovació una llei (Federal Research Public Act 2006, FRPAA) per la qual les agències federals de recerca americanes amb pressupostos superiors als 100 milions de dòlars haurien de difondre lliurement les seves publicacions. Entre aquestes agències hi ha el prestigiós National Institute of Health. Recentment, també l'Institut Americà Howard Hughes i l'agència federal canadense The Canadian Institutes of Health Research han optat per la condició de mandat sobre el dipòsit de les publicacions dels seus investigadors.

5 Propostes d'actuació a la Universitat de Barcelona

Un repàs als dos apartats anteriors ens mostra que el suport al lliure accés i a l'establiment de polítiques actives de promoció d'aquest model és un element àmpliament estès i compartit, no només per les organitzacions de recerca i d'educació superior sinó també per part de les instàncies polítiques de la Unió Europea.

A continuació s'indiquen diverses actuacions que es podrien dur a terme en el cas de la UB per treballar en aquesta línia. Estan agrupades en quatre àmbits: compromís institucional, difusió i promoció, ús de plataformes per a la difusió i, finalment, difusió del programari lliure.

5.1 Compromís institucional

Accions:

— Elaborar i aprovar una declaració institucional que reflecteixi els criteris de la UB sobre la lliure difusió del coneixement.

Apartats:

- Preàmbul amb consideracions generals sobre la universitat i la difusió del coneixement
- Relació de mesures adoptades

— Signar manifestos i declaracions internacionals que estiguin en la línia de promoure la lliure difusió del coneixement, com per exemple, la Declaració de Berlín.

5.2 Difusió i promoció del model de lliure accés

Accions:

— Donar a conèixer al PDI de la UB el model de lliure accés i fomentar-ne la participació.

Aquesta acció es pot dur a terme per mitjà de l'Oficina de Difusió del Coneixement, que forma part del CRAI (<http://www.bib.ub.edu/serveis/odc/>).

— Fomentar el model d'accés obert per a les revistes científiques de la UB.

— Informar el PDI de la UB dels dipòsits digitals existents per a les seves especialitats científiques i promoure que hi arxivin els seus treballs.

— Difondre i facilitar la utilització de llicències digitals per als treballs científics.
L'Oficina de Difusió del Coneixement gestiona les llicències Creative Commons (CC) i la UB és la representant a l'Estat espanyol del consorci internacional CC.

5.3 Disposar de plataformes per difondre continguts

Accions:

— Mantenir i actualitzar el Dipòsit digital de la UB (<http://diposit.ub.edu>).

A hores d'ara disposa de les col·leccions següents: Docència, Institucional, Treballs de l'alumnat. En preparació: Publicacions.

— Participar en dipòsits digitals externs.

TDX (tesis), Recercat (informes de recerca), RACO (revistes científiques), Cervantes virtual (fons de reserva), Memòria Digital de Catalunya (material gràfic), etc.

5.4 Programari lliure

(Relacionat amb el Pla estratègic de CRUE-TIC)

Accions:

— Afavorir la utilització d'eines de programari lliure.

— Preparar els equipaments informàtics de la universitat per tal que puguin funcionar també amb aplicacions de programari lliure (p. e. l'OpenOffice).